

Каміль ГАРЄЄВ,

бібліотекар II категорії науково-дослідного відділу бібліотекознавства та бібліографознавства ДЗ «ДНБ ім. В. Г. Короленка»

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ МОЛОДОГО ПЕРСОНАЛУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються деякі характерні риси потенціалу молодих бібліотекарів, спрямованого на дослідницьку діяльність в умовах віртуальних комунікацій як інструменту науково-дослідної роботи в наукових бібліотеках.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна справа, віртуальне середовище, модель, комунікація.

Сучасна бібліотечна справа в Україні перебуває на стадії істотних трансформацій, зумовлених зміною суспільно-політичного устрою держави, відміною культпросвітницьких та ідеологічних функцій бібліотек, бурхливою інтеграцією інформаційних технологій, зокрема впровадженням комп'ютерних засобів у бібліотечні процеси, становленням нового місця бібліотек як ланки соціально-документних комунікацій. Дедалі більшу увагу привертають маркетингові стратегії керування бібліотекою та її персоналом. Також очевидно, що бібліотеки як читальні поступово втрачають актуальність і, власне, не мають перспективи – ось чому загострюється необхідність пошуку нових функцій бібліотек. У контексті актуалізації інформаційного суспільства і ролі метазнань бібліотекарі є «однією з небагатьох груп спеціалістів, яких цілеспрямовано навчають умінню систематизувати, оцінювати, упорядковано накопичувати, виявляти та використовувати знання» [11, с. 74]. Цей фактор є запорукою успіху бібліотеки та бібліотечної професії. Та водночас саме від бібліотекарів залежить вирішення питання про нове місце бібліотек у суспільстві майбутнього.

Такі значні трансформації наукового, організаційно-методологічного, функціонального і технологічного характеру потребують відповідних ментальних перетворень, тобто переосмислення місця, функцій і ролі бібліотеки в суспільстві за нових умов, пошуку нових стратегій її розвитку. Виникає проблема невідповідності суспільних та наукових потреб і умов сьогодення, з одного боку, та усталених функцій і методів роботи

бібліотек – з іншого. Вирішення цієї проблеми можливе в комплексному пошуку, розробці і впровадженні стратегічної інноваційної політики розвитку наукових бібліотек шляхом здійснення науково-дослідної роботи, що є найточнішим інструментом здобуття об'єктивно нових знань про суспільство і світ. Таку науково-дослідну діяльність можна впровадити за допомогою інструментів віртуального середовища як найсучаснішої сфери комунікацій. До цієї роботи в наукових бібліотеках доцільно залучати насамперед молодих дослідників, бо вони є ровесниками багатьох із вищезгаданих змін. Молодь узагалі більш відкрита, гнучка і сприйнятлива щодо нововведень. Тому найоптимальнішим для бібліотек є спрямування на науково-дослідну роботу потенціалу саме молодих бібліотекарів.

Актуальність такої проблеми та запропонованого шляху її вирішення зумовлена тими тенденціями, які мають місце останнім часом в Україні та в державах близького зарубіжжя, це – поява новітніх форм наукових комунікацій, зумовлена інтенсивним розвитком віртуального середовища; загальне зближення наукової практики з науковими бібліотеками, а також бібліотеками науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів; розробка кадрової політики, орієнтованої на залучення молодого персоналу до бібліотек і підтримку їхнього професійного й особистісного розвитку. Новизна вирішення цієї проблеми полягає в тому, що у фаховій літературі недостатньо розглянуті питання щодо потенціалу молодого персоналу наукових бібліотек за нових умов, з новими завданнями і формами науково-дослідної діяльності.

Автор спирається на деякі дослідження провідних вітчизняних учених щодо специфіки роботи наукових бібліотек у системі науково-дослідних установ [4, 7, 8, 10, 11, 15], особливості діяльності бібліотек у сучасному віртуальному середовищі [2, 5, 6, 9] та на результати локальних і всеукраїнських наукових досліджень, проведених у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) [1, 12, 13, 14].

Мета статті – розкриття функціональних зв'язків між реалізацією інноваційних науково-дослідних програм бібліотек за допомогою інструментів віртуального середовища та ресурсами молодого персоналу наукових бібліотек у дослідницькій діяльності. Мета реалізується шляхом виконання таких завдань: розглянути й визначити роль наукових бібліотек у системі наукових комунікацій; обґрунтувати доцільність залучення молодого персоналу до науково-дослідної роботи в наукових бібліотеках; окреслити значення і функції віртуальних наукових комунікацій у сучасних умовах роботи наукових бібліотек.

Якщо раніше була поширеною практика вивчення досвіду одних бібліотек і перенесення його на інші, то сьогодні для успішної діяльності бібліотека повинна реалізувати завдання комплексного пошуку, розробки і впровадження конкретних інноваційних стратегій для

вирішення проблем конкретних бібліотек [3]. Поняття інновації (відповідно до ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р.) як новоствореної або вдосконаленої конкурентоспроможної технології, що істотно поліпшує структуру та якість соціальної сфери, було вельми актуальним у різних сферах науки наприкінці ХХ ст., але не втратило своєї значущості й нині, оскільки, незважаючи на численні публікації на тему, у бібліотечній практиці й досі застосовуються малоефективні, іноді й застарілі підходи. В умовах інформаційного суспільства інноваційна стратегічна політика розвитку наукових бібліотек потребує *суб'єкта, процесу, ресурсів і середовища*. Окреслимо наповнення цих складових.

Як відомо, головним для функціонування наукових бібліотек є розвиток науки в цілому, оскільки такі бібліотеки орієнтовані на задоволення інформаційних потреб науковців. Наукові бібліотеки в науковій когнітивно-комунікативній системі є значущою сполучною ланкою між створювачами наукових документів та їх споживачами, виконуючи функцію інформаційного «забезпечення наукового пізнання, яке реалізується шляхом кумуляції, збереження та надання користувачам інтегрованого і синтезованого знання» [8, с. 98].

Відомо також, що наукові бібліотеки можуть здійснювати *наукову роботу* за двома напрямками: науково-організаційному та науково-дослідному. *Науково-організаційна робота* полягає в інформаційно-бібліографічному забезпеченні дослідної роботи інших установ (кооперація з вищими навчальними закладами, науковими інститутами), наданні їм відповідних бібліотечно-інформаційних ресурсів [4, 6]. Це може бути «інформація щодо сучасних досягнень за профілем діяльності науковця; інформація щодо обґрунтування нового наукового напрямку; інформація щодо встановлення науково-технічного рівня, актуальності, новизни науково-дослідної роботи; інформація, пов'язана з вирішенням завдань практичної діяльності» [10, с. 26]. В аналогічному контексті нові зв'язки між науково-дослідними установами і науковими бібліотеками зазначалися у 2009 р. на 38-й щорічній конференції Асоціації дослідницьких бібліотек Європи (LIBER) «Інновації через співробітництво». Зміна уявлень про життєвий цикл наукового дослідження та шляхи поширення наукової інформації призвела до трансформації ролі бібліотеки, яка «нині не просто сприяє розповсюдженню знань, але й сама залучена до процесу їх створення та публікацій результатів досліджень учених... Ці нові функції роблять бібліотеку не пасивною інституцією, що зберігає знання, але й активним учасником процесів наукової комунікації, організації е-науки та е-досліджень» [15, с. 22].

Науково-дослідна діяльність наукових бібліотек реалізується в проведеному дослідницьких проектів у галузі бібліотекознавства та

суміжних дисциплін (самостійно або в кооперації); функціональна наближеність наукових бібліотек до науково-дослідних організацій має збагатити дослідницьку діяльність бібліотекарів професіональним пізнавальним і методологічним інструментарієм.

І якщо суспільні зміни вимагають від наукових бібліотек пошуку та розробки інновацій, то інновації, у свою чергу, потребують наукової роботи – в обох вищезазначених напрямках вона стає *процесом*, спрямованим на пошук інновацій. Інформаційно-бібліографічне забезпечення наукових досліджень само по собі є міцним поштовхом до розробки стратегічної інноваційної політики і пошуку нової ролі бібліотек у суспільстві, оскільки сприятиме перетворенню наукових бібліотек у сучасні інформаційні наукові центри. А науково-дослідна діяльність наукових бібліотек у галузі бібліотекознавства дасть змогу віднайти наукові засади розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві, оскільки наука за своїм загальнофілософським значенням є універсальною і необхідною відправною точкою та інструментом для розробки інноваційних стратегій.

Як уже зазначалося, доцільність залучення молодих бібліотекарів як *суб'єкта* науково-дослідної роботи зумовлена більшою відкритістю молодого покоління до тих змін, на які сьогодні зобов'язана реагувати бібліотека. Більше того, майже одночасно з виникненням питання про оновлення персоналу бібліотек з'явилася проблема пристосування книгозбірень до віртуального середовища. В умовах інтенсивної комп'ютеризації здебільшого саме молоді люди краще орієнтуються, до того ж у їхній роботі відсутні ті побоювання, бар'єри та стереотипи, що притаманні старшому поколінню. Додамо до цього, що такі якості молодих, як здатність бачити нове, мобільність, завзятість, гнучкість до навчання та перенавчання, становлять водночас потенціал, конче необхідний для якісної та плідної науково-дослідної роботи. І хоча молодий персонал – не єдині, хто здатні впроваджувати інновації, саме з поколінням молодих бібліотекарів пов'язується надія на зміну статусу та іміджу бібліотек у суспільстві.

Які ресурси необхідні молодим бібліотекарям для наукової роботи? Насамперед це такі когнітивні та особистісні якості, як знання бібліотечних технологій, уміння аналітично мислити, знання суміжних дисциплін, володіння комп'ютерними технологіями, загальна ерудованість, професійна етика, а також уміння адаптуватися, комунікабельність, уважність, уміння висловлювати власну думку, ділова активність, організаторські здібності, лідерські якості [13]. Їх можна згрупувати навколо поняття *компетентність* – інтегрована якість особистості, що включає знання, уміння і навички в певній сфері, такі особистісні утворення, як цінності, мотиви, ставлення тощо, поєднує інтелектуальні і навичкові складові діяльності. Науково-дослідна діяльність неможлива також без *творчого потенціалу*, під яким розуміється сукупність

інтелектуальних і особистісних можливостей, які можуть бути спрямованими на впровадження нових ідей і передових технологій на зміну застарілим уявленням і нормам; здатність бачити нове, застосовувати нові підходи. Умовою справжнього професіоналізму і творчої майстерності є самовдосконалення за допомогою *безперервної освіти*, у т. ч. самоосвіти, підвищення кваліфікації, перенавчання; самоосвіта відіграє особливо важливу роль, тому що саморозвиток, самоаналіз і самооцінка є пріоритетними для творчого дослідника.

Поєднання компетентності, творчого потенціалу і безперервної освіти становить сукупний *ресурс*, необхідний молодому досліднику як суб'єкту наукової діяльності наукових бібліотек. Цей ресурс відображається в результатах досліджень, проведених ХДНБ. Так, у 2006 р. в рамках локального дослідження «Молодий працівник ХДНБ: погляд у майбутнє» 35 % респондентів (молодих бібліотекарів) позитивно відповіли на запитання «Чи маєте Ви бажання і можливість проводити науководослідну роботу?» Ці дані підтверджуються підсумками всеукраїнського дослідження «Молодий працівник ОУНБ України: погляд у майбутнє», яке охопило 375 молодих бібліотекарів 23 ОУНБ України (його результати готуються до друку в матеріалах Всеукраїнської конференції «Короленківські читання-2009»). Так, 45 % опитаних у першу чергу зазначають необхідність спеціальної підготовки бібліотекаря, 25 % – вважають професію бібліотекаря інтелектуальною і творчою, для 12,1 % опитаних фактором задоволення роботою є можливість робити щось нове (цей фактор посідає третє місце серед інших). Для 17 % респондентів мотивом вибору професії є творча праця. Серед творчих рис, що виявляють молоді бібліотекарі в роботі, більшість обирає готовність і відкритість до співпраці та діалогу, здатність напружено працювати. 37 % беруть участь у заняттях з підвищення кваліфікації, 22 % – у розробці та реалізації цільових проектів, 12,5 % – у творчих конкурсах. 85 % працюють за новітніми інформаційними технологіями. Молоді бібліотекарі характеризують власний інноваційний потенціал головним чином такими якостями, як психологічна готовність до інновацій, працездатність, уміння працювати в команді, готовність до розширення кола обов'язків, ініціативність. 40 % як заохочення обрали б можливість вивчити досвід інноваційної діяльності інших бібліотек, 30 % – отримати додаткову освіту. Такі результати висвітлюють новий портрет молодого бібліотекаря, який має потенціал до науково-дослідної роботи, творчі задатки, прагне до повного оволодіння професійною компетентністю, розуміє необхідність постійної самоосвіти.

Останнім часом у бібліотеках відбувається поєднання традиційних та електронних форм надання інформації, яке стирає межі між реальними та віддаленими користувачами. До того ж саме інструменти онлайнного

доступу до ресурсів бібліотек вирішують проблему доведення до користувачів тих значних обсягів документів у бібліотеках, що з часом тільки збільшуються [5] – тому необхідність їх підтримки та розвитку буде зростати.

Середовищем, в якому взаємодіють означені вище суб'єкт, процес і ресурс, можуть бути як традиційні, так і віртуальні комунікації. Оскільки бурхливий розвиток віртуальних комунікацій за допомогою мережевого простору Інтернету (гіпертекстових сторінок, електронної пошти, форумів і чатів, груп новин, віртуальних конференцій і т. д.) привів до виникнення в бібліотеках нових форм роботи, розглянемо можливості молодого персоналу як суб'єкта наукової діяльності за допомогою саме віртуальних комунікацій, серед яких можна виділити такі різновиди:

- сайти бібліотек і бібліотечних асоціацій, тематичні розділи сайтів;
- онлайніві електронні каталоги і служба замовлення літератури через Інтернет;
- віртуальні довідково-інформаційні служби;
- каталоги корисних посилань;
- віртуальні наукові конференції з можливостями відеоконференц-зв'язку та онлайнного спілкування учасників;
- відкриті бази даних бібліотечнознавчих досліджень, які створюються та підтримуються різними бібліотеками, з наданням відкритого доступу;
- віртуальні виставки літератури (нових надходжень, подарованих видань тощо);
- сервіси електронної пошти, форумів та блогів, дошок оголошень;
- корпоративні каталоги бібліографічних даних;
- віддалений доступ до повнотекстових версій зарубіжних електронних наукових видань;
- віддалений доступ до академічних баз даних наукових журналів;
- доступ до бази даних індексу наукового цитування Web of Science;
- методична допомога в організації е-науки.

Але розвиток цих віртуальних комунікацій привів до змін не тільки в обслуговуванні користувачів, але й у діяльності самих бібліотекарів, сприяючи «реалізації професійного та особистісного потенціалу бібліотекаря, його вільного самовизначення» [6, с. 20]. Стало можливим використовувати їх не тільки для задоволення інформаційних потреб науковців, але й як *інструмент наукової роботи бібліотек* у галузі бібліотечнознавства [2]. Тому ці засоби (які можна визначити як *віртуальні наукові комунікації*) розширюють коло традиційних наукових комунікацій і є системою, що реалізує «уніфікований підхід до створення, зберігання, організації та користування науковою інформацією» [6, с. 20].

ХДНБ має досвід у використанні деяких з цих форм віртуальних наукових комунікацій. Зокрема, ще в 2005 р. було проведено всеукраїнське

дослідження 52 обласних, дитячих та юнацьких бібліотек «Віртуальна довідка в бібліотеках України», яке дало можливість реструктуризувати традиційне довідково-бібліографічне обслуговування з урахуванням сучасних засобів комунікацій, вивчення віддаленого користувача та характеру його запитів [12]. Особливо слід виділити таку форму наукових комунікацій, як *віртуальні конференції*. У 2008 р. ХДНБ організувала і провела міжнародну віртуальну наукову конференцію з кадрових проблем «Бібліотекар ХХІ століття: нові стандарти професії» [1], яку за 2008 р. відвідало близько 1500 користувачів. Всеукраїнське експрес-анкетування провідних бібліотечних спеціалістів після цієї конференції з метою оцінки її матеріалів свідчить про такі її переваги, як «заощадження часу, можливість індивідуальної консультації з фахівцями, розширення кола спілкування, можливість вибору індивідуальних шляхів навчання в системі підвищення кваліфікації» [14, с. 39]. Віртуальні конференції відзначаються своєю оперативністю, доступністю, широкомасштабністю обговорення та можливістю вільно висловлювати думки різним за віком, статусом і кваліфікацією людям [14]; їм властиві комфортність доступу, оперативність оновлення даних, інтегрованість у єдиний інформаційний простір [6]. Як форма організації наукових заходів вони надають можливості необмеженого спілкування, істотними їх перевагами є висока доступність: швидкість доступу (в мережі Інтернет), безоплатна участь, відсутність часових, просторових, соціальних меж, заощадження часу.

На рис. 1 схематично відображені елементи наукової роботи молодих науковців у бібліотеках в умовах віртуального середовища.

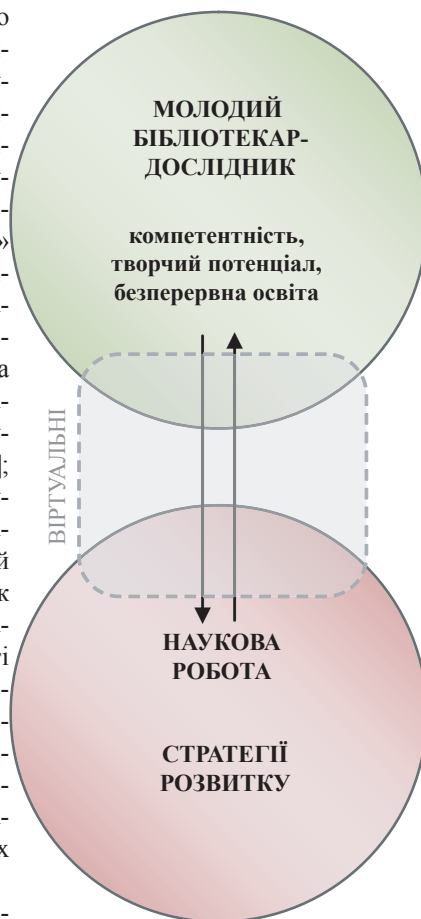

Рис. 1. Елементи наукової роботи молодих дослідників у віртуальному середовищі

Знання, уміння і навички, особисті та когнітивні якості, поєднані поняттям компетентності, творчий потенціал, а також їх удосконалення за допомогою форм безперервної освіти (навчання, підвищення кваліфікації та самоосвіта) є тими ресурсами, якими володіє сучасний молодий бібліотекар-дослідник наукових бібліотек. Як суб'єкт він спрямовує ці ресурси на процес наукової роботи, що складається з науково-організаційної роботи (інформаційно-бібліографічного забезпечення потреб науковців) та науково-дослідної діяльності (у галузі бібліотекознавства і суміжних дисциплін) і є частиною стратегічної інноваційної політики наукових бібліотек. З одного боку, молодий дослідник отримує можливість самореалізації, застосування отриманих знань, з іншого – наукова робота допомагає йому збагачувати знання, розкривати творчий потенціал, удосконалювати професійні якості. Необхідність вирішувати наукові завдання спонукає до безперервного навчання і самоосвіти. Ця взаємодія відбувається як у традиційних, так і у віртуальних наукових комунікаціях. Останні, як найсучасніша і найперспективніша форма комунікацій, відкривають для цього нові ефективні шляхи, виступають як інструментом наукової роботи, так і формою безперервної освіти та підвищення кваліфікації, засобом обміну досвідом і професійними ідеями. Їх можна застосовувати для розвитку і вдосконалення ресурсів науково-дослідної діяльності молодих бібліотекарів.

Реалізації цієї взаємодії сприяє ряд функцій віртуальних конференцій, а саме:

- *навчальна* – віртуальна конференція виступає як форма навчання і підвищення кваліфікації молодих бібліотекарів, а також як різновид дистанційної освіти, надає можливості вільного консультування з провідними вченими у галузі бібліотекознавства;

- *комунікативна* – віртуальна конференція є формою наукової комунікації, надаючи можливості для професійного спілкування між молодими бібліотекарями і науковцями ОУНБ, відвідування інших бібліотек, «віртуального стажування»;

- *презентаційна* – віртуальна конференція дає змогу презентувати себе та свою бібліотеку, поінформувати громадськість про власні наукові здобутки;

- *когнітивна* – сукупна функція, пов'язана з комунікативною, відкриває допоміжні шляхи молодим дослідникам для вивчення та запозичення досвіду інших бібліотек і фахівців;

- *корпоративна* – реалізується через об'єднання зусиль і можливостей багатьох бібліотек та спеціалістів (міжбібліотечна кооперація);

- *меморіальна* – реалізується збереженням корпоративного досвіду бібліотек.

Отже, завданням наукових бібліотек сьогодні є орієнтація на поглиблення науково-організаційної та науково-дослідної роботи з метою оптимального задоволення інформаційних потреб науковців і одночас-

ного пошуку, розробки і впровадження стратегічної інноваційної політики. Дієвою мірою для цього буде залучення молодого персоналу й інструментів віртуальних наукових комунікацій, особливо таких перспективних, як тематичні форуми і блоги, віртуальні конференції, бази даних бібліотекознавчих досліджень. Усі ці заходи мають практичне значення для формування нового місця і нового іміджу бібліотек на сучасному етапі трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань. Розробка системи взаємодії цих елементів є завданням подальшого ретельного і всебічного дослідження.

Список використаних джерел

1. Бібліотекар ХХІ століття: нові стандарти професії : матеріали міжнар. віртуал. конф., лютий – червень 2008 р. [Електронний ресурс] / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. А. Л. Шалиганова]. – Х., 2009. – Режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/virt_sem3.htm. – Назва з екрана.
2. *Воскобойнікова-Гузєва О.* Сучасні засоби професійних інформаційних комунікацій / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2004. – № 2. – С. 22–26.
3. *Давидова І. О.* Інноваційні стратегії розвитку бібліотек / І. О. Давидова // Вісник ХДАК. – Вип. 17. – Х. : ХДАК, 2006. – С. 104–109.
4. *Дрозд О. М.* Комплексные решения для создания системы информационного обеспечения научных исследований и разработок / О. М. Дрозд, Ж. М. Молчан // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теор. сб. / Междунар. ассоц. академий наук. – К., 2008. – Вып. 6. – С. 155–165.
5. *Костенко Л.* Онлайніві ресурси бібліотеки: створення, використання / Л. Костенко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 13–17.
6. *Ляшенко Л.* Модель інформаційного забезпечення бібліотекарів / Л. Ляшенко // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 8. – С. 20–22.
7. *Свобода А. А.* Научно-исследовательская работа – важная составляющая деятельности библиотек учреждений Национальной академии наук Украины / А. А. Свобода // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теор. сб. / Междунар. ассоц. академий наук. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 52–66.
8. *Слободяник М.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія / М. Слободяник; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 267 с.
9. *Солов'яненко Д.* Концепція онлайнівого бібліотечного сервісу / Д. Солов'яненко // Бібл. вісн. – 2002. – № 5. – С. 31–37.
10. *Філіпова Л.* Інформаційне забезпечення наукових досліджень: тенденції розвитку (на прикладі медичної науки) / Л. Філіпова, Н. Артамонова // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 11. – С. 24–31.

11. *Чачко А.* Современная библиотека в процессе трансформаций : монография / А. Чачко. – К., 2003. – 140 с.
12. *Шалиганова А.* Віртуальна довідкова служба в публічних бібліотеках України: напрямки розвитку / А. Шалиганова // Бібл. форум. – 2006. – № 2. – С. 16–18.
13. *Шалиганова А. Л.* Ідеальний та реальний портрет молодого бібліотекаря (за результатами дослідження «Молодий працівник ХДНБ ім. В. Г. Короленка – погляд у майбутнє») / А. Л. Шалиганова // Бібліотекар XXI століття: нові стандарти професії : матеріали міжнар. віртуал. конф., лютий – червень 2008 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2009. – С. 44–50.
14. *Шалиганова А.* Нові стандарти професії / А. Шалиганова // Бібл. форум. – 2009. – № 1. – С. 35–39.
15. *Ярошенко Т.* Знімаючи рожеві окуляри: LIBER про нові зміни та можливості для академічних бібліотек Європи / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 22–24.